

YENİ BİR PENDNÂME-İ ATTAR ŞERHİ: ALİ BEHÇET'İN NÜZHETÜ'L İHVÂN'I*

A New Pendnâme Attar Explanation:
Ali Behçet's Nüzhetü'l İhavan Religion

Sema LEVENT¹

ÖZET

Ali Behçet tarafından XIX. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alınan “Nüzhetü'l-İhvân” adlı eser Attâr'ın Pend-nâme'sinin mensur bir şerhidir. Unkapamı Emir Buhârî Tekkesi postnişini Şeyh Mehmet Rıfkı Efendi'nin (ö. 1855) torunu olduğunu düşündüğümüz Ali Behçet, Nüzhetü'l İhvân'ın dibâce kısmında hem Attâr'ın öğütlerini gelecek kuşaklara aktarmak hem de öğrencilere Farsça öğretmek amacıyla bu eseri kaleme aldığını belirtmiştir. Eserde bu amaca uygun olarak sade ve didaktik bir dil göze çarpmaktadır. Eksiltili cümlelerin yoğun olarak kullanıldığı Nüzhetü'l-İhvân dönemin padişahı Abdulhamit Han'a sunulmuştur. Eser ilk iki varak fihrist olmak üzere 262 varaktan oluşmaktadır. Şârih tarafından kelimelerin Türkçe anlamlarının teker teker verildiği, Farsça dilbilgisi kurallarının yoğun olarak işlendiği eser daha çok gramatik şerh olarak değerlendirilebilecek özelliktedir. Ali Behçet orijinal metni beyit bazında verdikten sonra, beyitte geçen sözcüklerin Türkçe karşılıklarını verir ve gramatikal analizlerini yapar. Ardından orijinal beyitlerin mensur olarak tercümesini yaparak beyti kısaca şerh eder. Şârih şerh yaparken verdiği bilgilerin inandırıcılığını artırmak, anlatıklarını somutlaştırmak ve şerhini zenginleştirmek amacıyla bazı eserlerden, ayet ve hadislerden, darb-ı mesellerden ve beyitlerden faydalanır. Eserinde kendi yazdığı şiirlere yer vermeyen şârih şerhini işlenen konuya uygun Farsça başlıklarla bölümlendirmiştir. Beyitlerden çıkarılması gereken mesajın muhataba açık ve sade bir şekilde aktarıldığı Nüzhetü'l-İhvân adlı eser bu makale sayesinde ilim dünyasına tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ali Behçet, Nüzhetü'l-İhvân, Şerh, Feridüddin Attâr, Pendnâme-i Attâr Şerhleri.

ABSTRACT

The work called Nüzhetü'l-İhvân, written by Ali Behçet in the second half of the 19th century, is a commentary of Attâr's Pend-nâme. Ali Behçet being Sheikh of Unkapamı Emir Buhari whom we think is the grandson of Sheikh Mehmet Rıfkı Efendi, stated that he wrote this work in order to pass on the Attâr's advice to future generations and to teach Persian to students in the preface of Nüzhetü'l-İhvân. For this purpose, a simple and didactic language stands out in the work. Nüzhetü'l-İhvân in which the reduced sentences were used extensively was presented to Sultan Abdulhamit Han who is padishah of the period. The work consists of 262 leaves, the first two leaves are indexes. The work in which Persian grammar rules are intensively processed and given the Turkish meanings of the words one by one by the commentator has a feature which can describe as more of a grammatical commentary. After Ali Behçet mentions the original text on the basis of couplet, he requites the words of meaning in Turkish which are mentioned in the couplet and carries out analysis grammatically. Subsequently, translating original couplets in prosaic style, interprets couplets briefly. While commentator interprets, on the purpose of increasing the credibility of information, embodiment what he says and enriches his interpretations, he utilizes to some written works, verses of the Quran, the prophet Muhammad's deeds, (darb-ı mesel) dictums and couplets. The commentator who does not rank his own poems in his literary work, has departmentalized his interpretations with Persian headings suitable for the subject. The work called Nüzhetü'l-İhvân in which the message that should be removed from the couplets is clearly and simply conveyed to the interlocutor will be introduced to the world of science thanks to this article.

Keywords: Ali Behçet, Nüzhetü'l-İhvân, Explanation, Feridüddin Attâr, Pendnâme-i Attâr's Explanations.

1. ORCID: 0000-0003-0763-3903

1. Doktora Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı (Eski Türk Edebiyatı) Anabilim Dalı, sema04_levent24@hotmail.com

Eser tarafımızdan Doktora Tezi olarak hazırlanmaktadır.

*LEVENT, S. (2021). “Yeni Bir Pendnâme-i Attar Şerhi: Ali Behçet'in Nüzhetü'l İhvan'ı”, *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 23, s. 260-270. Makale Geliş Tarihi: 06/08/2020 Kabul Tarihi: 05/01/2021

EXTENDED ABSTRACT

As a term, şerh word which means opening, splitting, expanding, describing, explaining in dictionaries: “explaining and interpreting expressions and witnesses that require fine attention the boundaries of a text”, “declaring, commenting and exploring a difficult-to-understand text”, “explanatory work written about a work studied in various disciplines.(Ceylan, 2000: 19). The person who makes şerh is called şârih. Şârih aims to explain the text which he/she is convinced understading better in consideration of the target group. Şerh texts are extremely important works in that terms of reflecting the culture and moral stucture, vocabulary and political world of the poet and the period in which he was written. The şârih can not expected to be one hundred percent objective while he/she is performing şerh. After all is said and done, he/she is an individual who is equipped with the values of the society. Literary works that directed the society, found a wide audience the period they were written deserve to be “classic” by exceeding their age. One of the Eastern classics, one of the work whose fame extends to the present day, undoubtedly, a poetic work named *Pend-nâme* which is tought belong to 12th century Persian poet Feridüddin Attar. In view of the work is in Farsî, carries out sufistic signs brought with şerh works and translation activities aimed to the aforementioned works. Dominating classical Turkish literature, especially modeling intensively Persian literature works during formation period were brought in both Turkish language and it was reinterpreted in accordance with the educational and cultural level, religious and national sensivity of people and a rich of world of sens had been created. Certainly, this is a target of şerh studies. One of the most annotated works in our literature after *Mesnevi*, *Bostân*, *Gülistân* is Attâr’s work named *Pend-nâme*. *Pendnâme-i Attâr* has been şârih/translated both in verse and prose by many şerh/commentators in different periods. The work that is the subject of our work is another prosaic *Pend-nâme-i Attâr* şerh. The unique copy of the work that we know for now is registrated with Istanbul Metroplitan Municipality Atatürk Library Digital Archive and e-Resources, Manuscript Collection OE_Yz_0294 asset number. The named *Nüzhetü’l İhvân* work which was written by Ali Behçet is a prosaic *Pend-nâme-i Attâr* şerh. The work is made of 262 pages and begins with the title of *Fihrist-i Kitab-ı Pend-i Attar*. This part was created according to the section titles in the text. Afterwards, Muhyid-din Mahvi Efendi’s commendatory preface is located. After the classical glorification (hamdele), durood shareef (salvele), prayer parts, under the title of *Dilbace-i Kitab-ı Belagat-Nisab*, şârih explains the reason for writing the work and chants the name of his work. Şârih states that he wrote such a work to help students learning Farsî. After the *Dibâce* section, *Nüzhetü’l-İhvân* which is the name of work was written with ornamental and red ink. In the text that starts with *Basmala*, each page consistes of seventeen lines. Şârih indicates the original couplets by drawing them with red ink. Ali Behçet’s şerh technique is briefly as follows. After şârih gives the couplets of Attâr’s *Pend-nâme*, he gives the meanings of the words in the couplet one by one. He also doesn’t not forget to mention the meanings of Farsî suffixes to workds and their suffixes used in Turkish. Generally, after he gives to the meaning of the words, he gives the meaning that must understood from the couplet by saying “hasılı, velhasıl”. Sometimes he gives grammatical information about the words by saying “Fâ’ide”. Because the reason of writing şerh is to teach Farsî, the explanations aren’t sufism-centered. This made the text understandable During the text, şârih expresses Persian grammar rules, the pronunciation of words and the way are used in Turkish such a clear and understandable language that the reader understands why such works are preferred when teaching Persian language in madrasahs in the classical period. *Nüzhetü’l-İhvân* is extremely important for our cultural history, as it reflects the language features of the period, its scientific and religious perspective and most importantly, the şerh technique. In addition, the work is important in terms of showing the point where the şerh technique has reached since it is the last term text. The praise of Turkish by the interpreter, translated disguised şerh expression can be considered as a clue about the interpretation understanding of the classical period.

GİRİŞ

Lügatlerde keşfetmek, beyân etmek (Ahterî, 2017: 507); açmak, açılmak, izah için söylenen sözler ve bu yolda yazılan kitap (Naci, 2009: 636); açma, yarma, bir kitabın ibâresini yine o lisânda veya bir lisân-ı âhirde tafsîl ve îzâh ederek müşkilâtını açma (Sami, 2009: 773); açma, ayırma, açıklama, bir kitabın ibâresini kelime kelime açıp îzah ederek yazılan kitap, açık anlatma (Devellioğlu, 2007: 991) manalarına gelen “şerh” sözcüğü edebiyat terimi olarak kısaca “bir metnin daha iyi anlaşılmasını diye, metni başkalarından daha iyi anladığı kanaatinde olan kişiler tarafından açıklanması.” (Kortantamer, 1994:1) şeklinde tarif edilebilir. Buradan şerhlerin öznel olduğu, dinleyici kitlesinin eğitim ve kültürel seviyelerinin şerhin amacını ve dilini belirleyen en önemli unsur olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Şerh yapan kişiye şârih denir. Şârih hedef kitleyi göz önünde tutarak daha iyi anladığına kanaat getirdiği metni açıklamayı hedef edinir. Şerh metinleri; şârihin ve yazıldığı dönemin kültür ve ahlak yapısını, kelime hazinesini, siyasi dünyasını yansıtması yönüyle son derece önemli yapıtlardır. Şârihin şerh etme eylemini yaparken yüzde yüz objektif olması beklenemez. Sonuçta o da üyesi olduğu toplumun değerleriyle donanmış bir bireydir.

Yazıldığı dönemde topluma yön veren, geniş okuyucu kitlesi bulan eserler çağını aşarak “klasik” olmayı hak eder. Doğu klasiklerinden birisi olan ve şöhreti günümüze kadar uzanan eserlerden birisi de şüphesiz XII. yy. Fars şâiri Feridüddin Attar’a ait olduğu düşünülen *Pend-nâme* adlı manzum eserdir. Eserin Farsça olması, tasavvufi emâreler taşıması mezkûr esere yönelik tercüme faaliyetleri ile birlikte şerh çalışmalarını da beraberinde getirmiştir. Klasik Türk edebiyatına yön veren, özellikle oluşum döneminde yoğun bir şekilde model alınan Fars edebiyatı eserleri; tercüme ve şerh çalışmaları ile hem Türk diline kazandırılmış hem de hitap edilen halkın eğitim ve kültür seviyesine, dini ve milli hassasiyetine uygun olarak yeniden yorumlanarak zengin bir anlam dünyası oluşturulmuştur. Muhakkak ki şerh çalışmalarının bir amacı da budur.

Edebiyatımızda *Mesnevî*, *Bostân*, *Gülistân*’dan sonra en fazla şerh edilen eserlerden birisi de Attâr’ın *Pend-nâme* adlı eseridir. *Pendnâme-i Attâr* farklı dönemlerde birçok şârih/mütercim tarafından gerek manzum gerekse mensur olarak şerh/tercüme edilmiştir. Çalışmamıza konu olan eser de yine mensur bir *Pend-nâme-i Attâr* şerhidir. Ali Behçet’in “Nüzhetü’l-İhvân” ismiyle kaleme almış olduğu şerhin bilinen ve her biri 17 satırlık sayfalardan oluşan 262 varaklık tek nüshası, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, Yazma Eserler Koleksiyonu OE_Yz_0294 numarada bulunmaktadır. Bu nüshanın özellikleri şu şekildedir:

Dem. No: OE_Yz_0294

Yazar Adı: Ali Behçet

Kitap Adı: Nüzhetü’l-İhvân

Fiziksel Nitelik: 262 yk., 17st. ; 240x145, 170x80 mm

İlk sayfada fihrist bulunmaktadır.

Nüshada Feridüddin Attâr’a ait Farsça beyitlerin üzeri kırmızı kalemle çizilmiştir. Ayrıca şerh yapılırken Türkçe karşılığı verilen kelimelerin de altı kırmızı kalemle çizilmiştir.

1. Ali Behçet

Ali Behçet tarafından kaleme alınan Nüzhetü’l-İhvân’ın dibâce kısmında şârih, dönemin padişahı Abdulhamid Hân’ı anarak saltanatının devamı için ona duâ etmektedir. Bu durum eserin, XIX. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alındığını göstermektedir. Şerhte bazı kısımların üzerinin çizilerek metne dahil edilmemesi, unutulmuş bazı harflerin sonradan kırmızı mürekkepli bir kalemle metne eklenmesi ve unutulmuş bazı beyitlerin derkenarda yazılmış olması metnin bilhassa şârih tarafından yazıldığını/kontrol edildiğini veya şârihe okunarak onun onayının alındığını

düşündürür. Bu ipuçları eserin müellif hattı olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Bu sebeple eserde özellikle metnin son kısmında geçen tarihler üzerinde yoğunlaşarak şârih hakkında bilgi sahibi olunmaya çalışılmıştır. Metnin sonunda eserin tamamlanma zamanı için 10 Rebiülevvel 1288 tarihi verilmiştir ki miladi 30 Mayıs 1871 tarihine tekâbül eder. Ayrıca eserin sonunda verilen bir diğer tarih de eserin resmî bir kurul tarafından kontrol edildiğini ve Nüzhetü'l-İhvân'ın basımında herhangi bir sakıncanın olmadığını şerh düşüldüğü tarihtir. Eserde “Çizilen yerlerden maadâsınıñ tabında bir beis yokdur.” denilerek 9 Kânûn-i-Evvel 1302 tarihi not düşülmüştür. Bu tarih miladi 21 Aralık 1886 tarihine denk gelmektedir. Şârihin hayatı ile ilgili bilgi araştırılırken hareket noktası olarak bu tarihlerden yola çıkılmıştır. Başvurulan biyografik eserlerde yazar hakkında yeterli bilgiye ulaşılamayınca kütüphane kayıtlarının taranması sonucunda bazı bilgilere ulaşılmıştır. Nüzhetü'l-İhvân'ın bulunduğu İBB Atatürk Kitaplığı'nda aynı isme ait yine tercüme/şerh olan iki esere tesadüf edilmiştir. Bunların künye bilgileri şöyledir:

2. Eserleri

2.1. Mahsenü'l-Esrâr fi-Etvâri'l-Evtâr

İBB Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar Yazma Eserler Koleksiyonu OE_Yz_0300 numarada bulunan eser için “nasihatü'l-hükema'nın tercümesidir.” notu düşülmüştür. Her sayfası 15 satırdan oluşan Mahzenü'l-Esrâr toplamda 120 varaktan oluşmaktadır. Eserde fihrist ve uzunca bir mukaddime kısmından sonra asıl metin başlamaktadır. Ne yazık ki eserin sayfaları fiziksel olarak zarar gördüğü için metnin okunmasında güçlük çekilmektedir.

2.2. Tercüme-i Aşk-nâme/ Mevlânâ Celâleddin-i Rumi, Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin

İBB Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, HP_Osm_00170/01 numarada kayıtlı olan eser 12 varaktan oluşmaktadır. Her biri yaklaşık 20 satırlık sayfalardan oluşan eser üzerine tarafımızdan akademik bir çalışma hazırlanmaktadır. Eserde orijinal beyitler verilmiş akabinde beyitlerin şerhi yapılmıştır. Farsça beyitlerde ünlülerin nasıl okunacağı üstün, esre, ötre işaretleri ile gösterilmiştir. Mukaddime ile başlayan eserin ilk beyti ve şerhi aşağıdaki şekildedir

Aşk-ı der-hubb-ı asl mahfî büved

Nâgihânî cemâl-i hîş numûd

Bu beyt-i dil-pezîrin manâ-yı letâfet-meşhûnu aşk diyü zebân-zed olan keyfiyet asâleten mahabbetde gizlenen şeydir. Çünkü bu aşk kendisinin cemâl-i bâ-kemâlini insâna ansızın gösterir. Dikkat olunmalı! Söz insân-ı kâmil hakkındadır. (s.4)

Ali Behcet'e ait olan bu üç eser incelenerek ortak noktalar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Nüzhetü'l-İhvân'ın dîbâce kısmında Ali Behcet kendisini şu şekilde takdim eder:

“Asrımız erbâb-ı fezâil-nisâbından memûldür ki hengâm-ı tahrîrde vukû-yâfte olan hatîât-ı nâsiyyemiziñ dâmen-i afv u inâyetleriyle mestûr ve ol vechle bu çâker-i hâk-berâberleri yanî Alî Behcet-i kalîlü'l-bidâalarını dahı vayedâr-ı mesâr u hubur buyurmaları şîme-i ihsân u mürüvvetlerine vâbestedir.”(1a)

Mahsenü'l-Esrâr fi-Etvâri'l-Evtâr isimli eserin mukaddimesinde ise mütercim kendisini şöyle takdim etmektedir.

“Mâliye hazîne-i celîlesinde kupon idâresi muhâsebe odası ketebesinden kapân-ı dakîkde defin-hâk-ı ıtır-nâk Şeyh Rıfkı aleyhi rahmetü'l-bâkî efendi hazretlerinin hafîdi Ali Behcet kalîlü'l-bidâaları ”(s.5/6)

Buradan mütercim Şeyh Rıfkı'nın torunu olduğu bilgisine ulaşabiliriz. Şeyh Rıfkı Efendi, Üsküdarlı Ali Behcet Efendi'nin halifesi ve Hasan Hilmi Efendinin damadı olan Rıfkı Efendi olmalıdır (ö. 1271/1855) (Tanman 1995: 128-129).

Terceme-i Aşk-nâme'nin son sayfasında eserin tamamlanma tarihi olarak 15 Mayıs 1298 (1881)/ 9 Recep 1299 (1882) verilmiştir. Yine bu eserin son sayfasında Selimiye Dergâhı postnişini Şeyh Saîd Efendi'nin yazmış olduğu takrîz yer almaktadır:

“Meclis-i meşâyih azâ-yı kirâmından Selimiye dergâh-ı şerîfi post-nişini reşâdetlü Şeyh Saîd Efendi hazretlerinin mücerred taltîf-i âcizânem için ihsân buyurmuş oldukları takriz-i âlileridir.”(s.14)

Saîd Efendi ise yine Selimiye Tekkesi meşihat makamına getirilen Şeyh İbrâhim Hayrânî'nin ayrılışından sonra babasının makamına asaleten geçen Mehmed Hidayetullah Efendi'nin (ö.1288/1871) oğludur. Şeyh Mehmed Saîd Efendi dergâhda yirmi beş sene görev yapmış, 22 Şubat 1896 tarihinde vefat etmiştir (Yücer 2001: 184).

Behçet Efendi'nin yetiştirdiği halifeler, Selimiye Tekkesi'nde odaklanan bu Nakşibendî-Mevlevî karışımı tasavvuf anlayışını İstanbul'daki çeşitli Nakşibendî tekkelerinde temsil etmişlerdir. Daha sonra tekkenin postuna Behçet Efendi'nin oğlu Mehmed Hidâyetullah Efendi ile (ö. 1871) torunu Mehmet Saîd Efendi (ö. 1896) geçmiştir (Tanman 1995: 438-439). Ali Behçet'in yetiştirdiği talebelerinden bir kısmı da postnişin oldukları dergâhda Mesnevî okutmuşlardır. Bunlar :

1. Tahirağa Tekkesi postnişini İbrahim Hayrânî Efendi (ö.1844), bunun yerine geçen oğlu Mehmet Feyzullah Efendi (ö.1869) ve torunu Ali Behçet Efendi (ö.1878) mevlevihanlık geleneğini sürdürmüşlerdir.
2. Unkapanı'nda Emir Buhârî Tekkesi postnişini olarak bulunan Mehmet Rıfkı Efendi (ö.1854)
3. Derûnî Mehmet Efendi tekkesi postnişini Veliyeddin Efendi
4. Eyüp'te Şeyhülislâm Tekkesi postnişini Ali Efendi (ö.1862) ve onun yerine geçen oğlu Mehmet Hasib Efendi (ö.1891) (Kemikli 2010: 310/311).

Yukarıda bahsedilen eserler incelendiğinde bulunan ipuçları bize üç eseri yazan kişinin aynı şahıs yani Ali Behçet olduğunu göstermektedir. Şârihin biyografisi tespit edilmeye çalışılırken eserden müessire ulaşma yolu tercih edilmek zorunda kalınmıştır. Çünkü şârihin imzası olarak kabul edilebilecek olan dil ve üslup özellikleri ile eserlerde geçen tarihler değerlendirmeye alınacak kadar kuvvetli emâreler olarak değerlendirilmiştir. Aşağıda her üç eserden örnek olarak verilen beyitler bu çıkarımı ispatlar niteliktedir.

Öncelikle *Mahsenü'l-Esrâr fi-Etvâri'l-Evtâr* adlı eserden örnek vererek başlayalım:

“Dûr başîd, uzak eyleyiniz. U sohbet, ve sohbeti. Be-nâ-ehlân, nâ-ehliller ile. Me-zâyurîd, tutmayınız yanî câhiller ile ülfet ü ünsiyet ve sohbet ü meşveret itmeyiniz dimekdir. Ü hâcet, ve hâceti yânî ârzû ve istegi. Ez-cüvân-merdân, cömerdlerden. El-hâsıl kerîmü't-tab u hassânü'l-vech kimselerden hevâhîn isteyiniz. Ü kirdâr-nîk, ve eyü olan işi. Ez-merdüm, insândan. Dirîg me-dârîd, dirîg tutmayınız yanî esirgemeyiniz dimekdir ki masdarı dirîg dâştendir.” (s.38)

“Dört şeyin üçüncüsü hastalıktır ki gönül ol hastalıktan nâ-hoş ve uygunsuz ve râhatsızdır. Çârümîn dâniş ki ârâyed tu-râ, dördüncüsü şol bir ilmdir ki seni tezyîn ider.” (s.67)

“Der-beyân-ı sıfat-ı dâniş, bilgiç ve ilm ü malûmâtîñ sıfatı beyânındadır.” (s.66)

Terceme-i Aşk-nâme'den örnek olarak aldığımız beyitler ve bu beyitlere şârih tarafından yapılan şerh aşağıda verilmiştir.

Aşk-ı dîvâne kerd âkıl-râ

Aşk-ı hûş-yâr kerd gâfil-râ

Bu beyt-i ibret-meşhûnun mefhûm-ı münîfî sultân-ı aşk âkıl olan kimseyi deli ve dîvâne eyledi. Yine kişver-i vücûdda hüküm-rân olan aşk gâfil ü câhil ve bî-şuûr u âtıl olan kimseyi âkıl u dânâ

eyledi.

Aşk-râ âteşest sûzende

Merd-i âzâd-râ koned bende

Bu beyt-i dil-firîbin manâ-yı latîfi yine memleket-i vücûdda sâhib-i fermân olan sultân-ı aşk yakıcı âteşdir. Kayd-ı alâyıktan âzâd olan insân-ı kâmilî bende-i halka be-gûş eyler. Hâsılı kendüsine köle eyler demekdir.(s. 6/7).

Son olarak da çalışmamızın asıl konusu olan *Nüzhetü'l-İhvân*'dan alınan örnek kısım aşağıda verilmiştir:

Der-beyân-ı sabr der-fakr mî-gûyed, fakîrlikde sabr itmekligiñ beyânında buyurur.

Fakr mî-dânî çi bâşed ey pûser

Bâ-tu gûyem ger nedârî z'ân haber

“Fakr mî-dânî, fakr diñilen şeyi bilür misin? Çi bâşed, ne olur yani nedir? Ey pûser, ey oğul! Bâ-tu gûyem, saña söylerim. Ger-nedârî z'ân haber, eger ol fakîr didikleri şeyden haber tutmaz iseñ yanî haberiñ yok ise.” (76a)

“Hâsılı ey merdân! Dünyâ seksen ve doksan yaşındaki bir koca karı gibi iken kendiñi on beş yaşındaki gelin gibi zînetlemiştir zîrâ bizim gibi harîs-i dünyâ olanlarıñ itikâd ü fillerin ifsâd ide. Yanî dünyânıñ kimseye vefâsı yokdur. El-hâsıl bu beytde adem-i vefâda dünyâyı koca karıya teşbîh vardır.” (48b)

Yukarıda Ali Behcet'e ait olan iki eserden verilen örnek metinlerde kullanılan dil ve üslup özellikleri ile *Nüzhetü'l-İhvân* adlı eserde kullanılan dil ve üslup özelliklerine dikkat edilirse birçok ortak özelliğin olduğu fark edilecektir. Buradan yola çıkılarak metnin dil ve üslup özellikleri ile müellif hakkında yukarıda verilen biyografik bilgiler birleştirildiğinde şârihin Unkapanı Emir Buhârî Tekkesi postnişini Şeyh Mehmet Rıfkı Efendi'nin (ö. 1855) torunu Ali Behcet olduğu yargısına ulaşılmaktadır.

2.3. Nüzhetü'l İhvân

Eser için Muhyiddin Mahvî Efendi'nin tabiriyle “Şerh kılıklı tercemedir” denilebilir. Eseri edebî şerhden ziyade gramer şerhi olarak tarif etmek daha doğru olur.“*Nüzhetü'l İhvân*” adlı eser, mensur bir *Pend-nâme-i Attâr* şerhidir. Nüsha 262 varaktan oluşmakta ve “Fihrist-i Kitâb-ı Pend-i Attâr” başlıklı iki varaklık bir fihrist ile başlamaktadır. Bu kısım metindeki bölüm başlıklarına göre oluşturulmuştur. Devamında Muhyiddin Mahvî Efendi'nin takrizi yer almaktadır. “Dibâce-i Kitâb-ı Belâgat-Nisâb” başlıklı mukaddime kısmında şârih klasik hamdele ve salvele kısımlarından sonra dönemin padişahı Abdulhamit Han'a dua eder. Bu da eserin Abdulhamit Han'a sunulduğunu gösterir. Her ne kadar metnin sonunda eserin tamamlanma tarihi olarak 30 Mayıs 1871 yazılmış ve bu esnada tahtta Sultan Abdülazîz bulunsa da bu tarihin hemen altında eserin tab edilme yani basılma tarihi olarak ikinci bir tarih verilmiştir ki 21 Aralık 1886 tarihidir ve o esnada tahtta Sultan II. Abdülhamît bulunmaktadır, eser de ona sunulmuştur:

“Cenâb-ı Hak ve feyyâz-ı mutlak velî-nimet-i âlemiyyân es-sultân ibn-i sultân ibn-i sultân es-sultân Abdu'l-Hamîd Hân edâma'llâhu saltanatuhu ilâ-âhiri zamân efendimiz hazretleriñ dahî vücûd-ı fezâil- âlûd-ı melîkânelerini nevâib-i tekvîniyye ve âlâm u şedâid-i kevnîyyeden masûn u memûn buyursun.”(3a/3b)

Şârih akabinde eseri kaleme alma sebebini izah eder ve eserinin ismini zikreder. Bu kısımda öğrencilerin Farsça öğrenmelerine yardımcı olmak amacıyla böyle bir eseri kaleme aldığını belirtir. Şârihin şerhi yazmaktaki bir diğer amacı da elbette ki Attâr'ın öğütlerini gelecek kuşaklara aktarmaktır:

“Sâye-i maârif-pîrâye-i hazret-i hilâfet-penâhîlerinde mekâtibde tahsîl-i ilm ü marifet eylemekde olan şâkirdânîñ kolaylıkla kavâid ü terâkîb ezberlemelerine medâr olmak ve ibâre-i Fârisîniñ kırâat ü tilâvetinde sühûlet bulunmak üzere”(3b)

Ali Behcet yine geleneğe uyararak şerhini yapacağı eserin müellifini yani Attâr’ı ve kendi eserinin ismini dîbâce kısmında zikreder:

“Ân bülbül-i gülşen-ma’ârif ü âsâr ve andelîb-i gülbün-i menâkıb-ı gül-zâr ya’nî eş-şeyh Muhammed Ferîdü’ddîn Attâr kuddise sirruhu’l-Gaffâr hazretleriniñ kalem-i mu’ciz-rakam-ı mürşidânelerinden reşha-pâş olan işbu kitâb-ı belâgat-nisâb ki nice nesâyih-i diniyyeyi şâmil ve fevâid-i İslâmiyyeyi kâmil bir eser-i celîl olup ebnâ-yı cinsimize mücerred hıdmet-i müftehire olmak üzere lisân-ı melîhü’l-beyân-ı Türkîye şerh ü tanzîm ve Nüzhetü’l-İhvân nâmıyla tevsîm ü terkîm kılınmıştır.”(3b/4a)

Dibâce kısmından sonra tezhibli ve kırmızı mürekkepli bir kalemle eserin ismi olan “Nüzhetü’l-İhvân” yazılmıştır. Besmele ile başlayan metinde her sayfa on yedi satırdan oluşmaktadır. Şârih orijinal beyitlerin üzerini kırmızı mürekkeple çizerek belirtir. Ali Behcet’in şerh tekniği aşağıda da görüleceği üzere kısaca şu şekildedir: Şârih, Attâr’ın Pend-nâme’sinin beyitlerini yazdıktan sonra beyitte geçen kelimelerin Türkçe karşılıklarını teker teker verir.

Der-riyâzet nefsi bed-râ gûş-mâl

Tâ-neyendâzed to-râ ender vebâl

“Der-riyâzet, riyâzetde. Nefsi bed-râ, yaramaz nefsinin. Gûş, kulak ma’nâsıdır. Mâl, emrdir mâlîden masdarından. Hâsılı gûş-mâl, kulak burmak dımeğdir ki te’eddübden kinâyedir. Tâ, ta’lîl içündür. Neyendâzed aslında ne-endâzeddir. Soñra tahfif için hemze yâ’ya kalb olunup nûn-ı nâfiye muttasıl kılınmıştır. Endâzed, muzâri’dir. Masdarı endâhtendir atmak ma’nâsına.” (27b)

Şârih devamında “hasılı, el-hasıl” diyerek beyitten anlaşılması lazım gelen manayı verir. Farsça eklerin anlamlarını ve bunların Türkçedeki ve Arapçadaki karşılıklarını belirtir. Kelimelerin zamme, esre veya ötre ile okunması gerektiğini de belirterek fonetik bilgi vermeyi de ihmal etmez.

Ân ki der-âdem demîd ü rûh-râ

Dâd ez-tûfân necât ü Nûh-râ

“Ân ki, o Allâh ki. Der-âdem, insânda. Demîd, üfürdü. Ü, o Allâh. Rûh-râ, rûhu. El-hâsıl rûhu üfürdü dimeğ, rûhu izhâr ü ilkâdan kinâyettir. Dâd, virdi. Ez-tûfân, yağmurdan. Necât, kurtulmak. Ü, Allâh; Nûh-râ, Nûh aleyhi’s-selâma. Fâide: Der-âdem’de olan der bâ-ı sıla yâhûd edât-ı zarfdır, fî gibi Türkîde -de ifâde ider. Rûh-râ’daki râ edât-ı mefûlün bihdır.” (2b)

“Hâsılı ey birâder! Misâfiri aziz ü muhterem tut tâ ki sen dahi Allâh’dan hürmet ü şeref bulasın. Fâ’ide: Mihmân, mîm’iñ kesri ve hâ’niñ sükûnuyla misâfir dimeğdir ki lisân-ı Türkîde konuk ta’bîr olunur.”(191a)

“Zemîn, Fârisîdir. Arabîsi arz, Türkcesi yer dimeğdir.” (13a)

“Terkîb-i tavsîfiniñ kâidesi budur ki Fârisîde mevsûf, sıfat üzerine mukaddem ve mevsûfuñ âhiri dâ’imâ meksûr olur. Lâkin mevsûfuñ âhirinde yâ-ı vahdet olur ise meksûr olmaz ve Türkçeye terceme olundukda sıfat, mevsûf üzerine mukaddem olur.” (4b)

“Der-kef’de olan der edât-ı zarfdır ki -de ma’nâsını ifâde ider. Arabîde fî gibi. Kef, Arabîdir.” (5a)

Şârihin kelimelerin Türkçe, Farsça ve Arapça karşılıklarını vermekle birlikte gramatik bilgi vererek örneklendirme yapması bu üç dile hakim olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

“Vasf-ı terkîbîniñ bir kısmı dahi lisân-ı Türkî ile terceme olundukda âhirine bir “y”yâhûd “v” gelür mahalline göre. Meselâ hoş-bûy, güzel kokulu dimekdir.”(14a)

Edebî metinlerde eserin kaleme alınma amacı ve hitap ettiği kitlenin kültür seviyesi metnin anlaşılır olma düzeyini kısacası metinde kullanılan dili de belirler. Nüzhetü'l-İhvân'ın yazılma sebebi öğrencilere Farsçayı öğretmek olduğu için açıklamalar tasavvuf merkezli değildir. Bu da Nüzhetü'l-İhvân'ı anlaşılır kılmıştır. Şârih ara ara mecâz anlamlara değinse de eser bu minval üzere inşâ edilmemiş, tasavvufa boğulmamıştır. Ali Behcet dînen ve ahlaken alınması gereken mesajı gayet sarîh bir şekilde verir. Özellikle Bursevî'nin *Pend-nâme-i Attâr* şerhiyle kıyaslanınca durum çok açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Ali Behcet'in nüsha farklarını belirtmesi onun farklı nüshalar gördüğünü ve şerh işini ciddi bir disiplin olarak ele aldığını gösterir:

“V'ân diger-râ yerine ba'zı nüshada dîgeri-râ vâki olmuştur ki âhirinde olan yâ vahdet içündür.” (6a)

Nüzhetü'l-İhvân'da gerek metin içerisinde gerekse der-kenârlarda şârihin fonetik ve morfolojik bilgiler vermesi dikkate şâyândır.

“Pâd-şeh, pâd-şâhdan muhaffefdir. Vezn-i şîr için elih hazf olunup pâd-şeh olmuştur. Nitekim meh, mâh'dan ve sipeh, sipâh'dan muhaffef olduğu gibi.” (40a)

Noksân, zamm-ı nûn ve sükûn-ı kâf ile eksilmek manâsınadır. (40a)

Bâz lafzı girü ve bir dahi ve gine manâsına gelür. Arabîde eyzân ile tabîr olunur.(40a)

Bâ-zenân'da olan bâ musâhabet içündür. Zenân dahi zen'niñ cemîdir.(40b)

Şerhin genel yapısı böyle olmakla birlikte özelden açıklamalar kısmında karşılaştığımız metodu tabloyla şu şekilde gösterebiliriz.¹

Kelimeler	Dil Bilgisi	Metin İçerisinde Kullandığı Kaynaklar	İmla Bilgileri	İçerik
Kelimelerin orijinleri	Kelimelerin farklı formları	Nüsha farkları ile ilgili bilgiler	Kelimelerin hareketleri	Kültür dünyası ile ilgili açıklamalar
Kelimelerin Türkçe ve Arapça'daki anlamları	Kelimeler ve edatların gramatikal işlevleri ve örnekler	Ayet ve hadis örnekleri	Diğer açıklayıcı bilgiler	Anekdotlar ve kıssalar
Kelimelerin türevleri	Kelimeler hakkında gramer açıklamaları	Hz. Ali ve diğer din büyüklerinin sözleri		Atasözleri, deyimler
Kelimelerin zıt anlamları	Yapılagelen yanlışları düzeltme	Diğer şairlere ait beyitler		
Kelimelerin yan anlamları		Daha önce yapılan açıklamalara gönderme		
Homonim kelimeler		Dipnot gibi metin içinde başka eserlere gönderme		
		Bazen mısraların Arapça tercümelerini verme		

Şerh metodu genel olarak böyle olmakla birlikte şârih yukarıdaki tekniklerin hepsini aynı beyitte kullanmaz, şerh edeceği beyte uygun olan teknik hangisiyse onu tercih eder.

¹ Bu tablonun hazırlanmasında Rafiye Duru tarafından 2007 yılında hazırlanan “Modern Metin Çözümleme Teknikleri Bakımından Şerh Geleneği ve İsmail Hakkı Bursevî” adlı doktora tezinden yararlanılmıştır. Sayın Duru'nun teorik olarak verdiği bilgiler tablolatırılmış ve maddeler genişletilmiştir.

Öyle ki şârih bazen bir beyitte yukarıdaki tekniklerden ikisini veya üçünü kullanırken bazı beyitlerde ise bu tekniklerden sadece birini kullanmayı tercih eder.

Şârih metin boyunca Farsça gramer kurallarını, kelimelerin telaffuzunu ve Türkçede kullanım şeklini o kadar açık, anlaşılır bir dille ifade eder ki okuyucu klasik dönemde medreselerde Fars dili öğretilirken neden bu tür eserlerin tercih edildiğini somut bir şekilde kavrar. “Nüzhetü’l-İhvân” dönemin dil özelliklerini, ilmî ve dinî bakış açısını en önemlisi şerh tekniğini yansıtmaya yönelik kültür tarihimiz açısından son derece önemlidir. Ayrıca eser on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında kaleme alınmış olması sebebiyle şerh tekniğinin geldiği noktayı göstermesi bakımından da önemlidir. Şârihin Türkçeyi övmesi (bir eser-i celîl olup ebnâ-yı cinsimize mücerred hıdmet-i müftehire olmak üzere lisân-ı melîhü’l-beyân-ı Türkîye şerh ü tanzîm [3b]) ve takrîz kısmında geçen “terceme kılıklı şerh” ifadesi klasik dönemin şerh ve tercüme anlayışı konusunda ipucu olarak nitelendirilebilecek ufuk açıcı değerlendirmelerdir. Ayrıca metinde şerh edilen bazı kısımların üzerinin çizilerek metinden çıkarılması dönemin kültür dünyası, basım-yayın hayatı ve “sansür” kavramı ile ilgili okuyucuya bilgi vermektedir.

Kurbet-i sultân u ülfet bâ-bedân

Ragbet-i dünyâ vü sohbet bâ-zenân

Şârih metinde geçen yukarıdaki beyti ilk olarak şöyle şerh etmiştir:

“Hâsılı mezkûr dört nesneden evvelkisi sultânlara yakîn olmandır. Pâdişâha yakîn olmanın zararı nedir? Pâdişâhın vefâsı yokdur.” (45b/46a)

Daha sonra “Pâdişâha yakîn olmanın zararı nedir? Pâdişâhın vefâsı yokdur.” ifâdesinin üzeri karalanarak çizilmiştir yani bu ifade iptal edilmiştir ve şerh “İkincisi yaramazlar ile ülfet itmektir. Yaramazlardan niçün ihtirâz itmeli? Zîrâ insânın nâmûsunu şikest iderler.” (46a) şeklinde devam etmiştir.

“Hâsılı bir kimsenin ki nesli temiz olursa ol kimsenin terfî-i rütbesine nişândır. Eger nesli pâk olmaz ise öyle kimse üzerine tâc u tahtın lâyıkı yokdur. Yanî lâyıık degildir.

Beyt:

Akıbet gerek zâde gerek şevved

Gerçi bâ-âdemî büzürg şevved

Kaziyyesinden malûm olduğu gibi aslı ve nesli pâk olmayan kimsenin de mansıbı böyledir. (50a)

Metinde bu kısmın da üzeri çizilerek bu ifade iptal edilmiştir. Bu şekilde olan örnekleri çoğaltmak mümkündür.

SONUÇ

Yaptığımız araştırmalar neticesinde Unkapanı Emir Buhârî Tekkesi postnişini Şeyh Mehmet Rıfkı Efendi’nin (ö. 1855) torunu olduğu bilgisine ulaştığımız Ali Behcet XIX. yüzyılın ikinci yarısında yaşamıştır ve “Nüzhetü’l-İhvân” adlı eserini sultan Abdülhamit Han’a sunmuştur. Ali Behcet’in hayatı hakkında sahip olduğumuz bilgiler şimdilik çok sınırlıdır. Eserlerinden hareketle Nakşibendî-Mevlevî bir çevreden geldiğini, tasavvuf bilgisine sahip olup Arapça ve Farsçaya hakim olduğunu, dil öğretimi ile şerh konusunu ciddi bir disiplinle ele aldığını ve Türkçe bilincine sahip olduğunu söyleyebiliriz.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alınan *Nüzhetü’l-İhvân* adlı eser mensur bir *Pendnâme-i Attâr* şerhidir. Ali Behcet tarafından kaleme alınan eser dönemin padişahı II. Abdülhamit’e sunulmuştur. Attâr’a ait olan 898 beytin yazılıp ardından beyitteki sözcüklerin Türkçe manalarının teker teker verildiği eser gramatik bir şerh örneğidir. Başka şairlerden örnek olarak verilen beyitlerle

birlikte beyit sayısının 900'ü aştığı eserde çoğunlukla eksilteli cümleler kullanılmıştır. Beyitlerin açıklanması sırasında dinî ve tasavvûfî bakış açısına fazla yer verilmeyen eser sade ve anlaşılır üslubuyla didaktik bir özellik göstermektedir. Ayrıca beyitler açıklanırken okuru ikna etmek ve okura kaynak göstermek amacıyla din büyüklerine ve meşhur şairlere ait beyitler, deyimler ve atasözleri şârih tarafından kullanılarak şerh zenginleştirilmiştir. Eserin giriş kısmında Muhyiddin Mahvî Efendi tarafından kaleme alınan takrîzde “şerh kılıklı terceme” olarak nitelendirilen *Nüzhetü'l İhvân* XIX. yüzyılda “şerh” kavramının geldiği noktayı göstermesi açısından son derece önemlidir.

Nüzhetü'l-İhvân'ın kaleme alınmasındaki ilk amaç öğrencilere Farsçayı öğretmektir ve metin incelendiğinde mezkûr eserin klâsik şerh metinlerinin amaçları arasında yer alan “dil öğrenimi” için mükemmel bir örnek teşkil ettiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu manada eserin günümüz dil eğitimi için de istifâde edilebilecek başarılı bir kaynak olduğu gerçeğini belirtmek gerekir. Eser metodolojik yapısı ve içerdiği bilgi açısından kültürel, filolojik ve pedagojik olarak günümüz okuyucusuna da hitap etmektedir.

Yazarların katkı düzeyleri: Birinci Yazar %100
Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.
Çalışmada finansal destek alınmamıştır.
Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKLAR

- CEYLAN, Ömür. (2000). *Tasavvufî şiir şerhleri*. Kitabevi Yayınları.
- DURU, Rafiye. (1998). İsmâil Hakkı el-Bursevî'nin *Şerh-i Pend-i Attâr*'ı [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DURU, Rafiye (2007). *Modern metin çözümleme teknikleri bakımından şerh geleneği ve İsmail Hakkı Bursevi* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ERTUĞRUL, Muzaffer. (2017). *Pendnâme şerhi Nüzhetü'l-İhvân'a göre Pend-i Attâr'da tasavvufî kavramlar* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İNAL, Mahmut Kemal. (1969). *Son asır Türk şairleri*. MEB Yayınları.
- İNTERNET: <http://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/> (E.T.: 18.01.2020)
- KEMİKLİ, Bilal. (2007). Üsküdar'da bir mesnevîhân: Ali Behçet Efendi ve muhiti. *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V: 1-5 Kısım: Bildiriler*, ed.Coşkun Yılmaz, İstanbul 2008, c.2, s. 231-238.
- KORTANTAMER, Tunca. (1994). Teori zemininde metin şerhi meselesi. *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 8 (2), 1-10.
- AKKUŞ, M. & Yılmaz A. (2015). *Sefîne-i Evliya-2*, Osmanzade Hüseyin Vassaf. Kitabevi Yayınları.
- TANMAN, M. Baha (1995). Selimiye tekkesi. TDVİA. XI, 128-129.
- TANMAN, M. Baha (2009). Selimiye tekkesi. TDVİA. XXXVI, 516-517.
- YAZAR, Sadık. (2011). *Anadolu sahası Klâsik Türk Edebiyatında tercüme ve şerh geleneği* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YILMAZ, Ozan (2007). Klâsik şerh edebiyatı literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5(9), 271-304.
- YILMAZ, Ozan (2012). Gülîstân şerhi, Südü-i Bosnevî. Çamlıca Yayınevi.
- YÜCER, H. M. (2001). *XIX. Asırda Anadolu'da tasavvuf* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.